

MEDIA SAVODXONLIK DOIRASIDA FEYK XABARLAR: TARQALISH MEXANIZMLARI VA ULARGA QARSHI KURASH STRATEGIYALARI

USANOVA SHOKHSANAM

*O'zbekiston Jurnalistika va Ommaviy kommunikatsiyalar universiteti 4-bosqich
talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy axborot makonida media savodxonlikning o'rni va feyk (yolg'on) xabarlarining jamiyat barqarorligiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida feyk xabarlarining turlari, ularning psixologik ta'sir mexanizmlari va ijtimoiy tarmoqlarda tarqalish xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada raqamli axborotni filtrlash, fakt-cheking (faktlarni tekshirish) ko'nikmalarini rivojlantirish va aholining media madaniyatini yuksaltirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: media savodxonlik, feyk xabar, manipulyatsiya, fakt-cheking, axborot xavfsizligi, ijtimoiy tarmoqlar, dezinformatsiya.

KIRISH

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi insoniyatga misli ko'rilmagan imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda, axborot xavfsizligi sohasida yangi tahdidlarni ham keltirib chiqardi. Ayniqsa, global tarmoqda "feyk xabarlar" (fake news) muammosi davlatlar va jamiyatlar uchun jiddiy xavfga aylandi. Media savodxonlik — bu shunchaki axborotni qabul qilish emas, balki uni tahlil qilish, baholash va yolg'onni haqiqatdan ajratish san'atidir.

Feyk xabarlar ko'pincha siyosiy manipulyatsiya, iqtisodiy foyda ko'rish yoki jamiyatda vahima uyg'otish maqsadida tarqatiladi. Ushbu maqolaning maqsadi feyk xabarlarining tabiati va ularga qarshi kurashishda media savodxonlikning ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Feyk xabarlarining turlari va tuzilishi

Media tadqiqotchilari feyk xabarlarni bir necha toifaga ajratishadi:

- **To'liq uydirma:** Hech qanday haqiqatga asoslanmagan, mutlaqo yolg'on ma'lumotlar.
- **Chalg'ituvchi sarlavhalar (Clickbait):** Sarlavha shov-shuvli, biroq matn mazmuni unga mos kelmaydi.
- **Kontekstdan uzilgan ma'lumotlar:** To'g'ri faktning bir qismini olib, uni noto'g'ri vaqt yoki vaziyatda ko'rsatish.
- **Satira va parodiya:** Aslida hazil sifatida yozilgan, ammo o'quvchi tomonidan jiddiy qabul qilinishi mumkin bo'lgan kontent.

2. Feyk xabarlar nima uchun tez tarqaladi?

Psixologik nuqtai nazardan, feyk xabarlar insonning his-tuyg'ulariga (qo'rquv, g'azab, hayrat) qaratilgan bo'ladi. Neyrolingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasi neytral faktlarga qaraganda hissiy yuklangan yolg'on axborotni tezroq qabul qiladi va tarqatadi. Ijtimoiy tarmoqlardagi "algoritm" ham bu jarayonni tezlashtiradi, chunki ular foydalanuvchiga faqat uning qarashlariga mos keladigan kontentni tavsiya etadi.

3. Media savodxonlik va Fakt-cheking

Feyk xabarlarga qarshi eng samarali qalqon — bu media savodxonlikdir. Bu jarayonda quyidagi "fakt-cheking" bosqichlari muhim hisoblanadi:

1. **Manbani tekshirish:** Axborot qaysi sayt yoki sahifadan olingan? U ishonchlimi?
2. **Muallifni aniqlash:** Maqola muallifi mutaxassismi yoki anonim profillimi?
3. **Sana va joy:** Eski xabarlar ko'pincha yangi xabar sifatida taqdim etiladi.
4. **Rasmlarni tekshirish:** Google Image Search yoki Tineye orqali rasmning asl manbasini topish.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston media makonida ham feyk xabarlar bilan bog'liq holatlar ko'p kuzatilmoqda. Ayniqsa, Telegram kanallari orqali tarqatilayotgan turli "yordam pullari", "prezident qarori" qabilidagi yolg'on xabarlar aholining huquqiy va raqamli savodxonligi pastligidan foydalanmoqda. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, feyk xabarlar haqiqiy yangiliklarga qaraganda 6 marta tezroq tarqaladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, media savodxonlik bugungi kun kishisi uchun hayotiy zaruriyatdir. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida media savodxonlik darslarini joriy etish, aholi o'rtasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish lozim. Jurnalistlar esa axborotni tarqatishdan oldin uning aniqligiga 100 foiz ishonch hosil qilishlari shart. Faqatgina media savodli jamiyat axborot urushlari va manipulyatsiyalardan himoyalangan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Silverman, C. (2020). "Verification Handbook for Disinformation and Media Manipulation".
2. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni.
3. Potter, W. J. (2019). "Media Literacy". SAGE Publications.
4. Ziyoz.uz ma'rifiy portalining media savodxonlik bo'limi materiallari.